

УДК 332.13 (477)

В. Ю. Медвідь

*Донбаська національна академія будівництва і архітектури, м. Макіївка***ЕКСПЛІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «РЕГІОН»**

Уточнюється соціально-економічна сутність та зміст поняття «регіон» на засадах використання процесу експлікації. Визначено, що поняття «регіон» у даний час має декілька підходів до визначення сутності та змісту, які дозволяють розглядати його розуміння через призму території, населення (що проживає на цій території), економічних зв'язків і стосунків (що складаються як у межах даної території, так і за її межами). Ця обставина дає можливість застосовувати системний підхід у дослідженні регіональних проблем і ситуацій у встановленні відповідності рівнів розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків і вирішення виникаючих протиріч.

Ключові слова: регіон, територія, система, економічний простір, територіальна система.

Уточняется социально-экономическая сущность и содержание понятия «регион» посредством использования процесса экспликации. Установлено, что понятие «регион» имеет несколько подходов к определению сущности и содержания, позволяющие рассматривать его понимание через призму территории, населения (проживающего на данной территории), экономических связей и отношений (складывающихся как в границах данной территории, так и за ее пределами). Это обстоятельство дает возможность применять системный подход к исследованию региональных проблем и ситуаций в установлении соответствия уровней развития производительных сил и производственных отношений и решения возникающих противоречий.

Ключевые слова: регион, территория, система, экономическое пространство, территориальная система.

In the article socio-economic essence and maintenance of concept «region» is specified by means of the use of process of eksplikacii, it is set that a few going near determination of essence and maintenances, which allow to examine his understanding through the prism of territory, population (resident on this territory), economic connections and relations, has a concept «region» (accordion both within bounds of this territory and after its limits). This circumstance is given by possibility to apply approach of the systems to research of regional problems and situations in establishment of accordance of levels of development of productive forces and production relations and decision of nascent contradictions.

Key words: region, territory, system, economic space, territorial system.

Останніми роками значно активізувалися процеси регіоналізації не лише в окремих країнах, але і у світі в цілому. Особливо це виразно видно на прикладі Європи. Після створення Європейського Союзу в його кордонах виникли 254 регіони, що стало відповіддю на прийняття Асамблеєю Регіонів Європи Європейської декларації по регіоналізму. У документі визначено, що «регіон є територіальним утворенням державного законодавства, рівнем, що володіє, наступним за рівнем держави і таким, що має політичне самоврядування» [1]. На цьому фоні Україна не стала виключенням, що знайшло своє віддзеркалення в офіційно узаконеному терміні «регіон». У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» під цим терміном розуміється «територія Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя» [2].

Хоча в Конституції України (стаття 2) проголошено, що «Україна є унітарною державою» [3, с. 3]. Крім того, стаття 132 Конституції України підкреслює, що «територіальний устрій України базується на основах збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з врахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [там же, с. 42–43]. Протиріччя, що видається на перший погляд, між формою територіального устрою країни і змістом її основних

складових – областей – викликає необхідність ретельнішого підходу до розуміння суті регіону і виділення найбільш характерних ознак, за якими він може асоціюватися з областю.

Теоретичні та прикладні аспекти сучасних проблем регіонального розвитку знайшли відображення в численних працях провідних науковців-сучасників. Проблема ефективного розвитку регіонів висвітлюється у багатьох працях українських учених: Б. І. Адамова, С. В. Богачова, В. Н. Василенка, З. В. Герасимчук, С. І. Дорогунцова, Л. Л. Ковальської, М. Д. Стеченка, І. З. Сторонянської, В. В. Третяка, Т. В. Уманець та ін. Серед зарубіжних фахівців можна назвати О. Г. Гранберга, В. В. Маркіна, В. М. Лексіна, П. А. Минакіра та ін., що дослідили сутність, типологію, видову класифікацію регіонів та особливості їх розвитку.

На базі аналізу наявного теоретичного матеріалу ми зробили спробу дослідження соціально-економічної сутності та змісту категорії «регіон» на засадах використання процесу експлікації.

Багаточисельні теоретичні дослідження відносно вибору визначення «регіон» можна звести до наступного твердження: кожне визначення поняття «регіон» несе свій авторський погляд на даний термін. Відсутність чіткості у визначенні поняття «регіон» є одним з чинників існування різноманіття тлумачень. Однією з причин такої ситуації є те, що регіон може мати економічну, географічну, політичну, історичну або іншу природу, і це значно розширює методологічні кордони поняття [4, с. 15].

Регіон в економічному тлумаченні може розглядатися як деяке конкретно історичне явище, що містить у собі віддзеркалення домінуючої сукупності виробничих стосунків, деяких спільних соціальних, національних, конфесійних, культурних, політичних особливостей як всієї держави, так і конкретних особливостей відповідної території у певний проміжок часу. При цьому регіон як суб'єкт економічної діяльності є територією, яка має свою, трохи відмінну від інших, спільність географічних, економічних, соціальних і політичних чинників або умов.

Одними з таких істотних властивостей, за якими можуть розрізнятися регіони між собою, виступають розміри і структура відповідних територій. Серед фахівців, що займаються рішенням проблем на регіональному рівні, існують різні тлумачення відносно того, що таке територія. Наприклад, О. Г. Гранберг вважає, що «територія – обмежена частина твердої поверхні Землі, що характеризується певною площею, географічним положенням і іншими ознаками» [5, с. 15]. У даному визначенні основна увага робиться на географічну складову. В той же час В. М. Лексін і О. М. Швецов вважають, що «територія» розуміється як сукупність просторово співпадаючих частин соціального, природно-ресурсного та інших потенціалів держави, по відношенню до якої (сукупності) можна проводити відповідні регулятивні дії як з боку держави, так і з боку органів влади або самоврядності цієї території» [15, с. 25] У цьому визначенні основна увага робиться вже на економічну складову, як таку, що визначає можливості використання наявних різних потенціалів: природно-ресурсного, економічного, соціального та інших.

Отже, можна погоджуватися з думкою, що «регіон – це певна територія, що відрізняється від інших територій по ряду ознак і володіє деякою цілісністю, взаємозв'язаністю складових її елементів» [5, с. 16], або з думкою, що «регіон як територія виступає своєрідною ареною, на якій забезпечується і здійснюється поєднання матеріальних і нематеріальних чинників (умов) суспільного виробництва» [6, с. 5].

У той же час «в процесі суспільного відтворення регіон виконує двоєдину функцію. З одного боку, він є територією, де здійснюються взаємозв'язані господарські процеси, на якій живуть люди, об'єднані спільними інтересами, здійснюється відтворювальний процес з властивими йому особливостями. З іншого боку, регіон є частиною спільної соціально-економічної системи держави, і на його розвиток впливають спільні закономірності процесу відтворення» [7, с. 4]. Розгляд регіону як системи обумовлено тією обставиною, що її форма містить у собі різні елементи. Елементний набір територіальної системи залежить від того, наскільки великим і складним буде організоване в його кордонах суспільне господарство: для невеликих регіонів цей набір буде менш складним, ніж для великих регіонів.

У даному контексті кожен регіон є певною територіальною системою, що включає чотири компоненти: населення (людське або соціальне середовище), територію в певних регіональних кордонах (природне середовище), економіку як сукупність господарюючих суб'єктів на цій території і, нарешті, владно-управлінську підсистему регіону (територіальні органи влади і управління). Перші три компоненти утворюють так звану тріаду (населення – природа – господарство) як об'єкт управління в регіонах, а останній є суб'єкт управління (рис. 1). У статті всі вказані компоненти – це потенціали регіону (їх засоби, які є в наявності і можуть бути використані для досягнення певної мети). Їх можна розділити на 4 типи: людський, природний, економічний і адміністративний. У динаміці вони втілюють більш менш збалансоване відтворення цих потенціалів, що характеризує розвиток регіону в цілому [8, с. 22].

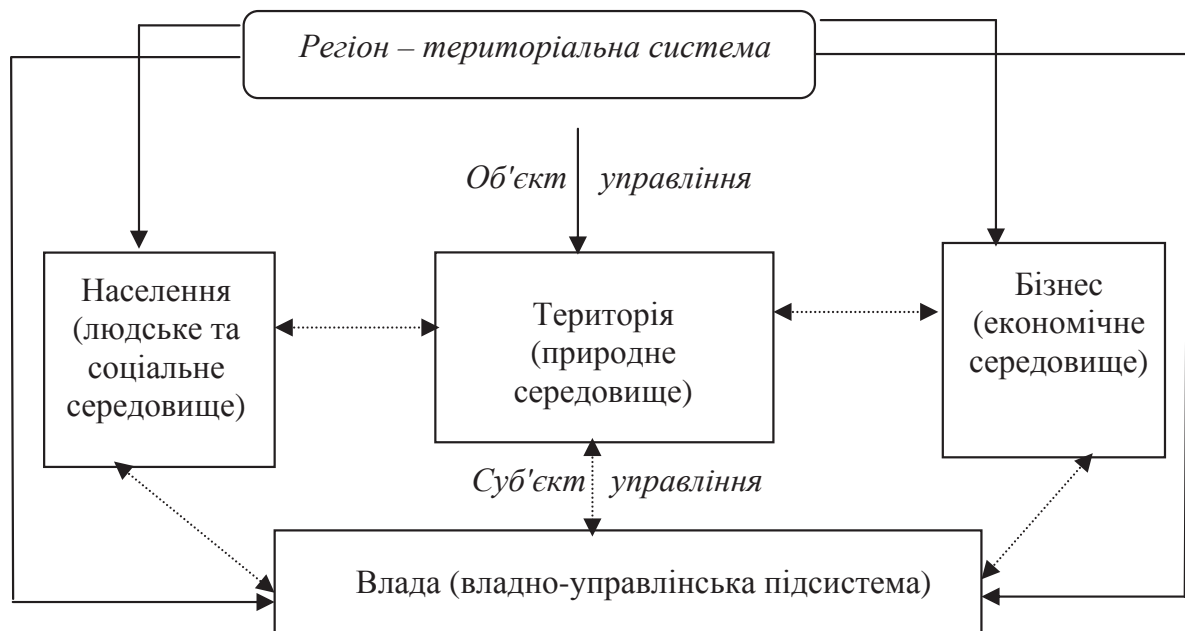


Рис. 1. Регіон як сукупність і взаємозв'язок елементів територіальної системи

Одночасно з цим розуміння регіону як економічної системи ґрунтується на тому, що всі елементи продуктивних сил, у тій чи іншій мірі, вступають у взаємодію між собою, продукуючи, таким чином, відповідні економічні процеси або явища (від наявності і можливої їх комбінації або поєднання повністю залежить міра складності регіональної системи). З певною мірою умовності (яка залежить від глибини абстрагування даного об'єкта) можна передбачити, що основними елементами регіону як економічної системи виступають продуктивні сили,

виробничі, техніко-економічні, організаційно-економічні стосунки і господарський механізм. При цьому одним з основних системоутворюючих елементів є продуктивні сили, взаємодія яких між собою власне і утворює як форму, так і вміст функціонування регіональної системи. Без наявності природних, людських і матеріальних ресурсів не може не лише функціонувати, але і виникнути будь-яка по своїй складності регіональна система [9, с. 5].

Крім того, останніми роками значно активізувалися наукові пошуки у напрямі осмислення і розуміння регіону як економічного простору. В зв'язку з цим можна послатися на думку, згідно якої «у загальному регіоноведенні прийнято розуміти регіон як простір, що довільно обмежений і виділяється людиною на основі відомих критеріїв. При цьому виділяються два основні види регіонів: гомогенні – по якомусь одному певному критерію (наприклад, південні, сировинні, трудонедостатні і тому подібне) і функціональні – за співвідношенням центру і місцевості. Тут, як правило, використовуються комплексні характеристики: соціально-економічні, державно-адміністративні і так далі. Дана типологія містить лише фрагментарну соціально-просторову локалізацію умов життєдіяльності соціально-територіальних співтовариств, слабо відображаючи інституційну суть регіону» [10, с. 105].

У даному випадку регіон як просторово-часова і смислова одиниця організації суспільного життя є порівняно стійким утворенням. Його конфігурація визначається статикою пейзажу, що історично склався, відбився в системі адміністративно-територіального поділу країни і динамікою поєднання внутрішніх і зовнішніх зв'язків, баланс яких відображається на життєздатності і стійкості території в існуючих кордонах [11, с. 9–10].

Не дивлячись на те, що значні зусилля в пізнанні суті регіонального економічного простору запобігаються у Сполучених Штатах Америки, Європейському Союзу, Австралійському Союзу, Російській Федерації вітчизняні фахівці також роблять певні спроби, щоб глибше знатися на його природі. Так, запропоновано вважати, що «регіональний економічний простір є реальною сукупністю господарських зв'язків або економічних стосунків, що виникають на певній території, кордони якої встановлюються відповідно до змісту і закінченості процесів відтворення, між суб'єктами господарювання і між групами і верствами населення по виробництву, обміну, розподілу і вжитку створюваних товарів і послуг» [12, с. 148–149]. Крім того, зроблена спроба уніфікувати визначення «регіонального економічного простору». Дано доктринальне його визначення, «а саме: економічним простором є (виступає) або може вважатися відповідна рівню розвитку економічних і соціальних стосунків, що склався, форма координації (організації) і позиціонування окремих матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил, така, що виявляється у встановленні певного порядку їх залучення і взаємодії в суспільному виробництві (за допомогою господарських зв'язків) і дотримання закономірностей руху в часі (у будь-який момент і без обмежень його тривалості). У коротшій формі визначення економічного простору може бути сформульоване як деяка форма організації і позиціонування матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил, що виявляється в порядку їх залучення і взаємодії в суспільному виробництві і в забезпеченні закономірностей руху в часі» [13, с. 9–10].

З точки зору наявності територіальних систем регіональний економічний простір представлений як «єдність економічних систем і середовища їх функціонування. Зовнішні прояви економічного простору полягають в тому, що еконо-

мічні системи розташовані (розміщені) відносно один одного, займають його певну частину, між ними існують матеріальні і нематеріальні зв'язки, обумовлені різними характеристиками точок простору. З цього, зокрема, витікає, що за визначенням економічний простір не є однорідним, а основними його елементами виступають територія, розміщення, потоки товарів, послуг і ресурсів» [14, с.15].

Таким чином, у даний час існує декілька підходів до визначення регіону, які дозволяють розглядати його розуміння через призму території, населення (що проживає на цій території), економічних зв'язків і стосунків (що складаються як у межах даної території, так і за її межами). Цю обставину дає можливість застосовувати системний підхід до дослідження регіональних проблем і ситуацій у встановленні відповідності рівнів розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків і вирішення виникаючих протиріч.

Бібліографічні посилання

1. Европейская декларация по регионализму: Ассамблея Регионов Европы 4 декабря 1996 г. в Базеле [Електронний ресурс]. – Режим доступу : aer/eu/fileadmin/user/vplad/PressComm/Publications/DeclarationRegionalism/dam/
2. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 40. – Ст. 2529.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 54 с.
4. **Алимусаев Г. М.** Региональные аспекты управления бизнесом с учетом эффективных зарубежных подходов / Г. М. Алимусаев // Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2008. – № 2. – С. 15–20.
5. **Гранберг А. Г.** Основы региональной экономики : учебник для вузов / А. Г. Гранберг. – 2-е изд. – М., 2001. – 495 с.
6. **Василенко В. Н.** Оценка изменения потенциала территории как начальная стадия экономической диагностики ее развития / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2010. – № 1. – С. 5–12.
7. **Новоселов А. С.** Регион как исходное понятие теории регионального воспроизводства / А. С. Новоселов // Регион: экономика и социология. – 2006. – № 3. – С. 3–14.
8. **Сигов И. И.** Критерий эффективности национальной (региональной) экономики – благосостояние экономики / И. И. Сигов // Экономика и управление. – 2007. – № 3. – С. 22–25.
9. **Василенко В. Н.** К особенностям исследования региональной экономической системы / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2010. – № 3. – С. 5–13.
10. **Маркин В. В.** Социальное моделирование российских регионов: инновационный фактор устойчивого развития / В. В. Маркин // Инновации. – № 10 (120). – 2008. – С. 105–111.
11. **Козин В. В.** Глобализация, глокализация, регионализм: дискурс становления и развития / В. В. Козин, В. А. Писачкин // Регионология. – 2007. – № 1. – С. 5–15.
12. **Василенко В. Н.** Архитектура регионального экономического пространства : монография / В. Н. Василенко; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исслед. – Донецк, 2006. – 311 с.
13. **Василенко В. Н.** Об основных конструктивных элементах экономического пространства / В. Н. Василенко // Экономика и право. – 2009. – № 2. – С. 5–10.
14. **Бутенко Т. О.** К вопросу о сущности экономического пространства / Т. О. Бутенко // Экономика и право. – 2010. – № 2. – С. 13–17.
15. **Лексин В. Н.** Государство и регионы / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов // Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – 3-е изд., стереотип. – М., 2000. – 368 с.

Надійшла до редколегії 13.01.2012